

**O‘ZBEKISTON JANUBIDA O‘RIKNING ZAMBURUG‘LI
KASALLIKLARINI O‘RGANISH VA UNGA QARSHI KURASH
CHORALARINI TAKOMILLASHTIRISH****G‘oibov Baxrullo Fayzulloevich**

O‘simliklar himoyasi, agrokimyo va agrotuproqshunoslik kafedrası assistenti

Murodullayeva Fotima Baxodir qizi**Shermatova Sevinch Ilhom qizi**

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti talabalari

Shermatovasevinch911@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotni amalga oshirishdan asosiy maqsad, O‘rik daraxti va mevalarida uchraydigan kasalliklarining tarqalishi, zarari hamda unga qarshi kurash choralarini to‘g‘risida ma‘lumotlar mavjud. Qarshi kurash usullarini qo‘llangandagi o‘simliklar va tashqi muhitga salbiy ta‘sir etmaydigan holatda kimyoviy vositalarni ishlatish vaqti va me‘yorlarining ilmiy asoslangan usullari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: Fitopatogen zamburug‘, qarshi kurash, omillar, fungitsid, kasallik, kimyoviy kurash, preparatlar.

Kirish. Bog‘dorchilik mahsulotlari orasida mevalar o‘ziga xos o‘rin tutadi. Bu mevalar oson o‘zlashtiriladigan uglevodlarga, organik va moy kislotalarga, oqsil, aromatik va pektinli moddalarga, darmondori va boshqa fiziologik faol moddalarga boyligi bilan ajralib turadi.

Mevalar to‘g‘ridan - to‘g‘ri va qayta ishlangan holda istemol qilinadi. Ular ko‘pgina kasalliklarni oldini oladi va bu mevalarni muntazam ravishda ist‘emol qilish ayrim kasalliklardan xoli qilish bilan birgalikda, insonni kasallikka nisbatan imunitetini oshiradi.

Keyingi yillarda mevali daraxtlarning hosildorligi bir talay kasalliklar tufayli pasayib ketganligi kuzatilmoqda. Ana shunday kasalliklardan biri klyasterosporioz, un- shudring, mevalarni chirishi hisoblanadi. Ushbu kasalliklar tufayli mevalarning asosan o‘suv davrida hosilni 40-60 % yuqotiladi.

O‘zbekistonda mavjud bog‘larning asosiy qismini mevali daraxtlar tashkil qilsa ham, asosiy kasalligini o‘rganishga bag‘ishlangan maxsus tadqiqot ishlari shu vaqtgacha amalga oshirilmagan. Bog‘dorchilikni rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar tizimida shu kasallikning qo‘zg‘tuvchisini bioekologik xususiyatini o‘rganib, ularga qarshi kurash choralarini ishlab chiqish o‘ziga xos o‘rin tutadi deb hisoblaymiz.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. O‘zbekiston janubida mavjud intensiv bog‘larning asosiy qismini danakli meva daraxtlari tashkil qilsa ham ularning keng tarqalgan hosiliga va uning sifatiga ta‘sir qiluvchi kasalliklarni o‘rganishga bag‘ishlangan maxsus tadqiqotlar amalga oshirilmagan.

Tadqiqot maqsadi. Surxondaryo viloyati shimoliy tumanlari sharoitida danak mevali daraxtlaridan iborat bog‘larning fitosanitar holatini o‘rganish, keng tarqalgan kasalliklarning tarqalishi, keltiradigan zararini tahlil qilish va ularga qarshi kurash choralarini ishlab chiqish.

Tadqiqotning vazifalari:

O‘rik daraxtlarining keng tarqalgan kasalliklarini aniqlash va ularga tashxis qo‘yish;

O‘rik daraxtlarining keng tarqalgan kasalliklarining zarari va rivojlanishini hisoblab chiqish;

O‘rik daraxtlarining keng tarqalgan kasalliklariga qarshi kurash choralarini takomillaashtirish;

Tadqiqotning obyekti Surxondaryo viloyati shimoliy tumanlari sharoitida danak mevali daraxtlar va ularning zararlangan barg, novda, mevalari va ularga zarar keltiradigan kasalliklar olingan.

Tadqiqotning predmeti. sifatida o‘rik daraxtining kasalliklaridan himoya qilishda qo‘llanilayotgan istiqbolli kimyoviy vositalar, patogen zamburug‘ turlari olingan.

Tadqiqot uslublari. Ilmiy tadqiqot ishlari umum qabul qilingan fitopatologik va mikologik M.K.Xoxryakov va b. (1966), M.K.Xoxryakov (1969), A.Ya.Semenov, L.P.Abramova, M.K.Xoxryakov (1980), fungitsidlarni sinash G.Sh.Kotikova, S.P. Alekseyeva (1985) A.E.Chumakov (1974) hamda O‘zbekiston Davlat kimyo komissiyasi (2013, 2018) uslubiy qo‘llanmalari.

O‘RIK — ra'noguldoshlar oilasiga mansub daraxtlar turkumi; mevali o‘simlik. Vatani — O‘rta Osiyo. Osiyoda 10 turi ma'lum. Oddiy o‘rik, manchjuriya o‘rikgi, sibir o‘rikgi, david o‘rikgi va qora o‘rikgi turlari keng tarqalgan.

O‘zbekistonda, asosan, oddiy O‘rik turi ekiladi. Bo‘yi 5—8 m, shoxshabbasi keng. Bargi keng tuxumsimon, guli oq yoki pushti, barg yozishdan oldin ochiladi. Mevasi etli, yumaloq, tuxumsimon, oq, sariq, qizg‘ish; danagidan ajraladigan va ajralmaydigan xillari bor, shirin, shirinnordon.

**Korolevskiy navi****Medoviy navi**

O'rik daraxti va mevalari ko'plab kasalliklar bilan zararlanadi. Kasallik bilan daraxtlarning barg, novda, kurtak, gul, gul tugun, meva va shoxlari zararlanadi. Ularda och-jigarrang tusli, atrofida qizg'ish-binafsha, qizg'ish-qo'zg'ir yoki to'q-qizil xoshiyali dog'lar paydo bo'ldi. Dog'lar oldin kichik nuqta shakli, keyin o'sib kengligi 2-5 mmga etadi, ulardan elim oqib chiqadi. Do'g'lar bilan qoplangan to'qima 2-3 hafta ichida qurib qoladi va tushib ketadi, barglar ilma-teshik bo'ladi. Zararlangan barglarning ko'pchiligi to'kilib ketadi, natijada qishlovchi kurtaklar uyg'onadi, daraxtlar sovuqqa chidamsiz bulib qoladi va kelgusi yil hosili kamayadi. Zararlangan kurtaklar qo'ngir tus oladi va nobud bo'ladi. Bazi zararlangan gulkurtaklar sog'lom bo'lishi mumkin, ammo keyingi yil bahorda ochilmaydi. Zararlangan gullar to'kilib ketadi. O'rik mevalari ustida kichik qizil yoki apelsin rang tusli, biroz botiq dog'lar paydo bo'ladi, ular o'sib qo'ng'ir, o'rtasi ochilgan tusli sugalchalarga aylanadi. Kuchli zararlangan mevalarda sugallar qo'chilib ketadi va qo'tir hosil qiladi, ulardan elim oqib chiqadi. O'rik novdalari kamroq zararlanadi, yosh novdalardagi dog'lar barglardagiga o'xshash, noto'g'ri dumaloq shaklli, ular o'sadi, chatnaydi, yaralarga aylanadi, koramtir qo'ngir tus oladi va yelim chiqaradi.

**Klyasterosporioz kasalligini belgisi va qo'zg'atuvchisi**

Olimlarning bergan xabarlariga ko'ra klyasterosporioz kasalligini *Clasterosporium carpophilum* gifomitset zamburug'i qo'zg'atadi. Pustulalari (sporodoksiylari) buyrak shaklli, zaytun-qo'zg'ir yoki koramtir tusli; yostiqlalari

qisman to'qima ichida, qisman zararlangan organ ustida joylashgan, diametri 50-250 mkm. Konidioforalari silindr yoki butilka shaklli, rangsiz yoki sarg'ish-qo'ngir, bir yoki bir necha marta bukilgan, 14-45x3-11 mkm (ozuka muhitida uzunroq). Konidialari silindr, to'qmoq, teskari to'qmoq, ellips, uzunchoq tuxum yoki urchuq shaklli, oldin rangsiz, keyinchalik sarg'ish-jigarrang, 23-65x10-18 mkm. Zamburug' tarkibida suli va sholi bo'lgan agarli suniy ozuqa muhitlarida yaxshi o'sishi aniqlangan (Xasanov va boshralar, 2009).

Tadqiqot o'tkazilgan joyning tabiiy iqlim sharoiti va tajriba o'tkazish uslublari

1. Surxondaryo viloyati shimoliy tumanlarining tabiiy - geografik va agrometeorologik tavsifi o'rganildi.
2. Kasal o'simliklardan gerbariy tayyorlandi.
3. O'rik daraxtlarining zamburug' qo'zg'atadigan kasalliklarining tarqalishi hamda kasallanish darajasi aniqlandi.
4. Intensiv bog'larning fitosanitar holati tadqiq qilindi.

Tadqiqotning nazariy va amaliy natijasi: Tadqiqotlar asosida o'rikning zamburug'li kasalliklarini kuzatishlarimiz natijalarini tahlil qilib ularni umumlashtirib kasalliklarning to'la tashxisini tasvirlab berdik.

Kasal qo'zg'atuvchi zamburug'larning intensive bog'larda kasallantirish darajasini hamda ularning hosilga ta'sirini hisoblab chiqdik.

Mavjud kasalliklar bilan kurashish uchun kimyoviy usullarini qo'llab, ularning samaradorligini isbot qilib, amaliyotga tavsiya qildik.

Danakli mevali daraxtlarning klyasterosporioz kasalligiga qarshi kurash choralaridan baxorda kurtaklar bo'rtishidan oldin hamda kuzda barglar to'lgandan keyin 1% DNOK (100 l suvga 1 kg) yoki 3% Bordo suyuqligi (100 l suvga 3 kg mis kuporosi va 3kg oxak) mavsum davomida esa 2 -3 marta gullashdan keyin darhol va 2-3 hafta so'ngra - 1% Bordo suyuqligi yoki biron bir fungitsid (Bayleton 25% n.kuk., 0,06-0,12 kg / ga, 0,01-0,02% eritma, Skor 25% em.k., 0,2 l / ga, mis xloroksidi 900 g / kg, 4-8 kg / ga, Horus 75% aeg, 3,5 g / 10 l suvga va b.) purkash kerak. Vegetatsiya davrida kuchli rivojlanishi kuzatilayotgan mavsumda 2-3 marchagacha 1% Bordo suyuqligi va Bayleton (yuQorida ko'rsatilgan meyorda) qo'llash; Bunda birinchi Ishlov yozgi Infeksiyaning birinchi belgilari paydo bo'lganda, Keyingi ishlovlar, Ob-havo kelishiga qarab, har 10-20 kun o'tganda beriladi.

Xulosa: Surxondaryo viloyati shimoliy tumanlari sharoitida o'rikning zamburug'li kasalliklari (monilioz, klyasterosporioz) va ularga qarshi kurash choralarini sarf meyorlari ishlab chiqildi. Intensiv bog'larda o'rikning klyasterosporioz kasalligiga qarshi Difen super 55% n.kukunining 0,2% li, monilioz kasalligiga qarshi

Penko 10% em.k 0,3% li fungitsidlari qo‘llanilganda, kasallik belgilari kam miqdorda, hosildorligi esa yuqori bo‘ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Andreeva N.I. Sostoyanie zaщitы s.-x. rasteniy ot vrediteley, bolezney i sornyakov v Turkmenskoy SSR. Str. 18-30 v kn.: Nauchnye issledovaniya po zaщite rasteniy (m-ly Sr.-Az. planovo-metodicheskogo sov-ya, 8-13 dekabrya 1958 g.), Tashkent, 1960, 312 s.

2. Hamroev A.SH., Azimov J.A., Niyozov T.B., Sottiboev Q.S., Rashidov M.I., Rasulzoda P.X., Zohidov M.M., Tojiev A.X., O‘runov A., Abdullaev R., Reyimov S., Pirmonov M., Eshchonov X. Bog‘, tokzorlarning zarakunandalari, kasalliklari va ularga qarshi kurash tizimi. Toshkent: “Fan”, 1995, 160 b.

3. Xasanov B.A., Ochilov R.O., Xolmurodov E.A., Gulmurodov R.A. Mevali va yong‘oq mevali daraxtlar, sitrus, rezavor mevali butalar hamda tok kasalliklari va ularga qarshi kurash. Toshkent, 2009, 316 b.

Internet saytlari

Agro.uz

mehnat.uz